

بیانات جناب آقای دکتر خانلری

رئیس کمیته تدارک هفته ایران باستان

در نخستین جلسه هفته ایران باستان

افتخار دارم که این جلسه علمی و تحقیقی را بنام نامی شاهنشاه آریامهر
افتتاح میکنم .

گمان میکنم که همه حاضران محترم از کار انجمن فرهنگ ایران باستان و هفته
ایران باستان که چنانکه آقای دکتر فرهنگ مهر فرمودند ۹ سال است که ادامه دارد
اطلاع کافی دارند و محتاج بتکرار نیست. و نیز اطلاع دارند که قرار بر این است که
هر سال موضوع واحدی برای تحقیق و مطالعه و سخنرانی انتخاب شود تا با کوشش
دانشمندان هر بار گوشه‌ای از مسائل مربوط بتاریخ و تمدن و فرهنگ ایران باستان
مورد تحقیق قرار گیرد. امسال موضوع کلی بحثها گفتگو درباره ادیان و مذاهب
ایران باستان خواهد بود.

شاهنشاهی ایران از حیث وسعت قلمرو یکی از بزرگترین شاهنشاهیهای دنیا
بوده است . و درچنین سرزمینی پهناور با وجود اقوام مختلف طبعاً افکار و عقاید
واندیشه‌های گوناگون وجود داشته است. در طی ادوار طولانی شاهنشاهی ایران
دین زرتشت دین رسمی و دولتی ایران بوده است اما اولادینی که در طی مدتی
ابتدر طولانی در سرزمینی بدان وسعت رواج داشته باشد مسلماً بیک صورت و یک
حال نماند و تحولاتی در آن روی خواهد داد .

نکته دیگر اینکه چون در مدتی بسیار مدید در طی این تاریخ آراء دینی
زردشتی و تعالیم آن نوشته نبوده است و پیشوایان دین آنها را از بر میکردند و
از این راه سینه بسینه نقل میشد بهمین سبب شاید در دوره‌های مختلف مورد تفسیرها
و تعبیرهای گوناگون واقع شده باشد .

اما از سوی دیگر وجود يك دين رسمي دولتي در سرزميني وسيع مانع آن
نيست كه افكار و عقايد ديگري نيز در گوشه و كنار وجود داشته باشد و در طي تاريخ
مديد و در سرزميني بسيار وسيع گاهگاه بنوعی و بصورتی خاص جلوه گر گردد .
اين شاهنشاهی بزرگ كه گاه از مصر تا سواحل هند و ماوراء هند وسعت داشته است
طبعاً مشتمل بر اقوام مختلفی بوده كه برخي از آنها غير ايراني بوده اند و در نوشته
های قديم غالباً از شاهنشاهی ايران و ايران سخن بميان می آيد و اين نشان آن است
كه اقوام ديگري نيز در قلمرو شاهنشاهی ايران قرار داشته اند .

نكته ای كه در اينجا بايد ياد آور شوم آنستكه در گفتگو از شاهنشاهی هخامنشی
و شاهنشاهی ساسانی گاهی از روی ترجمه كتابهای اروپائی لفظ امپراطوری را بكار
می برند ولی بايد دانست كه ما امپراطوری نداشته ایم و امپراطور و امپراطوری
اصطلاحی است خاص دولت روم ، البته ملل اروپائی نيز آنرا گرفته اند . اما آنچه
ما از روزگار قديم داشته ایم و اکنون نيز داريم شاهنشاهی است و اين كلمه از كهترين
واژه هائی است كه در تاريخ فرهنگ ما وجود دارد . و بر وضع اجتماعی تشكيلات
سیاسی و دولتی ما دلالت میكند و گمان میكنم كه قرار دادن كلمه امپراطوری بجای
آن نارواست همچنان كه اگر كلمه شاهنشاهی را مثلاً برای امپراطوری روم بكار
ببريم اصطلاح نامناسب و بی جائي خواهد بود .

گفتگو از وسعت قلمرو شاهنشاهی ايران و طول مدت آن بود و گفتيم كه
اين دو عامل خود کافی بود كه موجب پيدایش دينهای مختلف و عقايد و افكار گوناگون
در اين سرزمين وسيع گردد . دين زردشت در ايران دين رسمي بود ولی شاهان ايران
و رهبران دينی زردشتی قصد تبليغ آنرا در بين ملل ديگر و در آوردن طوايف ديگر
را بدان آئين نداشتند . بعبارت ديگر آئين زردشتی آئين ملی ايرانيان بود نه دين
بين المللی .

اما در همين سرزمين ما از تأثير عقايد زردشتی بر آراء و عقايد ديگر ، اديان
و مذاهبی پيداشد كه جنبه جهانگيري داشته است ، دين و آئين مهر پرستی از آن جمله
بود كه چنانكه ميدانيد مدتی دراز یکی از رقيبان بزرگ دين مسيح بوده و در اقصی
نقاط غربی اروپا آثار مهر پرستی بدست آمده است .

دين مانی یکی ديگر از دينهای ايراني بود كه دعوی جهانگيري داشت و
قصد مانی آن بود كه دينی بسازد كه جهانی باشد و همه مردم دنياي آن زمان را شامل

شود و چنانکه میدانید دین مانی نیز از مرزهای شاهنشاهی ایران تجاوز کرد و در بسیاری از نقاط دیگر جهان، چه شرقی و چه غربی، رواج یافت. در مشرق ایران دین بودا رواج داشت و آئین زردشتی با دین بودا در قسمتهای بسیاری از نقاط شرقی و شمال شرقی در کشاکش بود و حتی در بعضی از نواحی شمال شرقی مرزهای ایران بزرگ آثاری پیدا کرده اند که بر ویران شدن يك معبد بودائی و بنای يك آتشکده بر ویرانه‌های آن دلالت میکند. آثار بودائی که در نواحی شرقی این سرزمین وسیع بدست آمده است قابل توجه است. مثلاً در افغانستان مقدار فراوانی مجسمه‌ها و آثار و نقشها و اسناد بودائی بدست آمده است و نشان میدهد که در طی مدتی دراز در همین قسمت از شاهنشاهی ایران باستان دین بودا رواج تمام داشته است. گذشته از این‌ها پاره‌ای عقاید دینی دیگر در نواحی مختلف این سرزمین رواج داشته که رسمیت و عمومیت نداشته لکن در مذاهب دیگر نفوذ کرد؛ و آثاری بجای گذاشته است و حتی در بعضی از فرقه‌های اسلامی آثاری از اینگونه مذاهب یا عقاید دینی دیده میشود از آن جمله آئین زروانی رابایستی نام برده که میتوان تأثیراتی از آن را در فرقه‌های مختلف اسلامی جستجو کرد.

در هر حال حقوق در باره اصول عقاید مذهبی و دینی چنین ملت کهنسال و بزرگی در سرزمینی چنین پهناور و در طی قرون متمادی مطلبی است که سزاوار توجه بسیار و تحقیق و مطالعه است.

و این توجه خاصه از آن جهت ضرورت دارد که مورخان مسلمان غالباً بآن توجه کافی نداشته‌اند و بحکم «الکفر ملة واحده» همه کافران را بسکسان شمرده‌اند و مورخان غربی نیز از روی کینه‌توزی و بدیده‌عداوت به دین و آئین ایرانیان نگرسته‌اند و جای خوشبختی است که امسال در این جلسات هفته ایران باستان عده‌ای از دانشمندان ما که صاحب صلاحیت تمام هستند پذیرفته‌اند هر يك در باره یکی از مسائل مربوط به ادیان ایران باستان تحقیق کنند و حاصل تحقیق و مطالعات خود را در اینجا عرضه کنند.

من توفیق گردانندگان این مراسم و کامیابی دانشمندان و محققانی را که در آن شرکت جسته‌اند از خداوند خواستارم و امیدوارم تحقیقات آنان بر گوشه‌هائی از تاریخ فرهنگ و معنویت ما نور بیشتری بتابد.